

ӘОЖ 347.77(574)

¹А.Т. Салыхбаева*, ²А.М. Умутбаева

¹Әл-фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, заң факультетінің кеден,
қаржы және экологиялық құқық кафедрасының оқытушысы, заң ғылымдарының магистрі,
Қазақстан, Алматы қ.

²Әл-фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, заң ғылымдарының магистрі,
Қазақстан, Алматы қ.

*E-mail: s.asiya_89@mail.ru

Қазақстан Республикасында интеллектуалдық меншікті реттеуді құқықтық қамтамасыз ету

Мақалада авторлармен Қазақстан Республикасында интеллектуалдық меншіктің құқықтық реттелуі көрсетілген. Сонымен қатар, зияткерлік меншіктің құқықтық реттелуі мен жүзеге асырумен, заңдарда белгіленген тәртіппен рәсімделген және материалдық тұлғаға көшірілген зияткерлік меншік нысандарының бәрі нарықтық тауар айналымында пайдаланылады және материалдық емес құндылықтар түрінде есепке алынғандығы қарастырылған. Зияткерлік меншіктің анықтамасы ретінде кешенді құқық нормаларының жиынтығы ретінде, яғни авторлық құқықтың объектісі болып табылатын өнер туындысы, шығармашылық, әдебиет туындысы, ғылыми зерттеу нәтижесінің өнер табысын заңсыз көшіруден қорғау мен рұқсатсыз қолданумен, таратуды қорғаудың құқықтық реттелуі қарастырылған.

Түйін сөздер: интеллектуалдық меншік, авторлық құқық, патент, айрықша құқық.

А.Т. Салыхбаева, А.М. Умутбаева

Правовое обеспечение регулирования интеллектуальной собственности в Республике Казахстан

Авторами статьи рассматривается правовое регулирование интеллектуальной собственности в Республике Казахстан. В том числе интеллектуальное право, связанное с личностью автора, включающее право признаваться автором произведения, право использовать или разрешать использовать произведение под подлинным именем автора, псевдонимом либо без обозначения имени (анонимно), право обнародовать или разрешать обнародовать произведение в любой форме, включая право на отзыв, а также право на защиту произведения, включая его название, от всякого искажения или иного посягательства, способного нанести ущерб чести и достоинству автора. Под авторскими правами необходимо понимать комплекс правовых норм, направленных на защиту результатов творческих произведений от копирования, исполнения или распространения без разрешения; особые законодательно определенные права авторов произведений науки, литературы, искусства на распоряжение и использование созданных ими творений.

Ключевые слова: интеллектуальная собственность, авторское право, патент, исключительное право.

A.T. Salyhbaeva, A.M. Umutbaeva

Legal provision regulating Intellectual Property in the Republic of Kazakhstan

Authors of article consider legal regulation of intellectual property in the Republic of Kazakhstan. In particular, the intellectual rights associated with the personality of the author, which include the right to be recognized author of the work, the right to use or permit the use of his true name of the author, pseudonym or without a name (anonymous), the right to disclose or permit the disclosure thereof in any form, including the right to review, as well as the right to protection work, including its name, against any distortion or other derogatory act liable to prejudice his honor or dignity. Under copyright must understand complex legal rules aimed at protecting the results of creative works from copying, performance or distribution without permission; special legally defined rights of authors of works of science, literature and art on the control and use their creations created.

Key words: intellectual property, copyright, patent, exclusive right.

Елбасшымен алға қойылған Қазақстанның әлемнің ең дамыған 30 елінің қатарында болу міндеті біз үшін ұлттық идея ретінде қарастырылады. Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты 2012 жылғы 14 желтоқсандағы Қазақстан халқына Жолдауында келесідей көрсетеді: «Жаңа технологиялық толқын жалына жармасып, теңдессіз инновациялар жасау барлық елдің қолынан келе бермейді. Біз осыны жете түсінуге тиіспіз.

Сондықтан біз өте шынайы, барынша прагматикалық стратегия құрғанымыз жөн». Сонымен қатар, «Авторлық құқықтар мен патенттер мәселелерін реттейтін заңнаманы қайта қарау. Үкімет 2014 жылдың соңына дейін бұған дейін берілген барлық патенттер мен тіркелген авторлық құқықтарды олардың коммерциялануының ықтималдығы жөнінен талдаудан өткізуі қажет» – деген алға тапсырма қояды [1].

Қазақстан Республикасының алдағы Дүниежүзілік сауда ұйымына ену жағдайында және Бірыңғай экономикалық кеңістік құру барысында маңызды мәселелердің бірі болып интеллектуалдық меншік құқығын қорғаудың тиімді жүйесін құру танылады.

Құқық иемденушілердің құқықтары мен мүдделерін тиімді қамтамасыз ету бірыңғай экономикалық кеңістік мемлекет-мүшелерінің басты міндеті болып танылады.

Интеллектуалдық меншік құқығын қорғау саласындағы мемлекеттік саясат шығармашылықты, өзге де интеллектуалдық қызмет нәтижелерін құруда және оларды жаңа техника мен технологияларда пайдалануда байланыстырушы негіз болып танылады. Оған қоса, осы құқықтарды қорғау келесілерге қол жеткізуге мүмкіндік береді:

- республиканың ғылыми-техникалық әлеуетін нығайту, шығармашылық қызметті ынталандыру;

- жаңа технологияларды әзірлеу мен пайдалану, бәсекеге қабілетті өнімдерді шығару;

- инновациялық қызметті дамыту үшін жағдайлар жасау;

- жаңа техника мен технологиялармен ішкі және халықаралық алмасулар жасау мақсатында жағдай тудыру, ғылыми-техникалық өнім нарығын құру;

- адал бәсекелестікті қолдаушы жағдайлар құру;

- ішкі нарықты контрафактілі тауарлардан қорғау, отандық тауар және қызмет өндірушілерін қолдау;

- оң инвестициялық жағдай жасау және ғылымды қажет ететін және жоғары технологиялы өндірістерге инвестиция тарту.

Қазақстан Республикасында зияткерлік меншік құқығы ҚР Азаматтық Кодекспен, «Авторлық құқық және сабақтас құқықтар туралы» ҚР 1996 жылғы 10 маусымдағы Заңымен, «Тауар таңбалары, қызмет көрсету таңбалары және тауар шығарылған жерлердің атаулары туралы» Қазақстан Республикасының 1999 жылғы 26 шілдедегі Заңы, «Селекциялық жетістіктерді қорғау туралы» Қазақстан Республикасының 1999 жылғы 13 шілдедегі Заңы, Қазақстан Республикасының 1999 жылғы 16 шілдедегі Патент Заңы және өзге де зияткерлік меншік саласындағы заң және заңға негізделген актілермен реттеледі.

Интеллектуалдық меншік құқығын қорғауды қамтамасыз етудің маңызды кезеңі болып интеллектуалдық меншік құқығымен байланысты қылмыстар мен құқық бұзушылықтар үшін жауапкершілікті көздейтін Қылмыстық Кодекс және Әкімшілік құқық бұзушылықтар туралы ҚР Кодексін қабылдау танылады.

Сонымен қатар, Қазақстан бірқатар зияткерлік меншікті қорғауға байланысты халықаралық шарттарға да қол қойған, тиісінше Женевада 1996 жылғы 20 желтоқсанда қабылданған Дүниежүзілік зияткерлік меншік ұйымының авторлық құқық жөніндегі шарты, Женевада 1996 жылғы 20 желтоқсанда қабылданған Дүниежүзілік зияткерлік меншік ұйымының орындаушылықтар мен фонограммалар жөніндегі шарты, 2010 жылғы 9 желтоқсанда Мәскеуде жасалған Зияткерлік меншік құқықтарын сақтау және қорғау саласындағы бірыңғай реттеу қағидаттары туралы келісім, 2000 жылғы 1 маусымда Женевада қабылданған Патент құқығы туралы шарт, т.б.

Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексінің 961-бабына сәйкес, Интеллектуалдық меншік құқығының объектілеріне:

- 1) интеллектуалдық шығармашылық қызметтің нәтижелері;

2) азаматтық айналымға қатысушыларды, тауарларды, жұмыстарды немесе қызмет көрсетулерді дараландыру құралдары жатады.

Интеллектуалдық шығармашылық қызметтің нәтижелеріне:

- 1) ғылым, әдебиет және өнер туындылары;
- 2) эфирлік және кабельдік хабар тарату ұйымдарының орындаушылығы, қойылымдары, фонограммалары мен хабарлары;
- 3) өнертабыс, пайдалы үлгілер, өндірістік үлгілер;
- 4) селекциялық жетістіктер;
- 5) интегралдық микросызба топологиялары;
- 6) ашылмаған ақпарат, оның ішінде өндіріс құпиялары (ноу-хау);
- 7) ҚР Азаматтық Кодексінде немесе өзге де заң актілерінде көзделген реттерде интеллектуалдық шығармашылық қызметтің басқа да нәтижелері жатады.

Азаматтық айналымға қатысушыларды, тауарларды, жұмыстарды немесе қызмет көрсетулерді дараландыру құралдарына:

- 1) фирмалық атаулар;
- 2) тауарлық белгілер (қызмет көрсету белгілері);
- 3) тауарлар шығарылатын жерлердің атаулары (шығатын жерін көрсету);
- 4) ҚР Азаматтық Кодексінде және заң актілерінде көзделген реттерде азаматтық айналымға қатысушылардың, тауарлар мен қызмет көрсетулердің басқа да дараландыру құралдары жатады [2].

Интеллектуалдық меншік екі ірі бөлімдерден тұрады:

- 1) өндірістік меншік;
- 2) көркем шығармашылық өндірісі.

Осы әрбір интеллектуалдық меншік тараулары «салалық» заңдармен регламенттеледі және қорғалады – өндірістік меншік патент заңнамасымен қорғалса, көркем шығармашылық меншігі авторлық құқық туралы заңмен реттеледі.

Авторлық құқық туралы Заң санаткерлік меншік саласында ғылым, әдебиет және өнер туындыларын (авторлық құқық), қойылымдарды, орындаушылықты, фонограммаларды, эфирлік және кабельдік хабар тарату ұйымдарының хабарларын (сабақтас құқықтар) жасауға және пайдалануға байланысты туындайтын қатынастары реттейді.

Авторлық құқық туралы Заңның 7 бабының 1 тармағына сәйкес, авторлық құқық объектілері болып келесілер танылады:

- 1) әдеби туындылар;
- 2) драмалық және музыкалық-драмалық туындылар;
- 3) сценарий туындылары;
- 4) хореография және пантомима туындылары;
- 5) мәтіні бар немесе мәтіні жоқ музыкалық туындылар;
- 6) дыбыс-бейнежазу туындылары;
- 7) кескіндеме, мүсіндеме, графика және бейнелеу өнерінің басқа да туындылары;
- 8) қолданбалы өнер туындылары;
- 9) сәулет, қала құрылысы және бау-саябақ өнері туындылары;
- 10) суретке түсіру туындылары және суретке түсіруге орайлас әдістермен жасалған туындылар;
- 11) карталар, жоспарлар, нобайлар, безендірулер және географияға, топография мен басқа ғылымдарға қатысты үш өлшемді туындылар;
- 12) ЭЕМ-ге арналған бағдарламалар;
- 13) өзге де туындылар [3].

Сонымен қатар, Авторлық құқық туралы Заңға сәйкес, келесі объектілер де авторлық құқыққа жатады:

- 1) туынды шығармалар (аудармалар, өңделген дүниелер, аннотациялар, рефераттар, түйіндер, шолулар, инсценировкалар, музыкалық өңдеулер және басқа да ғылым, әдебиет пен өнер шығармаларын өңдеулер);
- 2) жинақтар (энциклопедиялар, антологиялар, деректер базалары) және материалдарының іріктелуі және (немесе) орналасуы жағынан шығармашылық еңбектің нәтижесі болып табылатын басқа да құрама туындылар.

Қазақстан Республикасының Авторлық құқық туралы Заңы мен ҚР Азаматтық кодексі арасында кейбір сәйкессіздік орын алған.

Оған сәйкес, айрықша құқық – жеке тұлға ретінде авторға бастапқыдан тиесілі мүлкітік құқықтар кешені.

«Авторлық құқық және сабақтас құқықтар туралы» ҚР Заңының 2-бабының 7) тармақшасына сәйкес, айрықша құқық – автордың немесе өзге құқық иеленушінің туындыны, орындаушылықты, қойылымды, фонограмманы, эфирлік немесе кабельдік хабар тарату ұйымдарының хабарын осы Заңда белгіленген мерзім ішінде өз қалауы бойынша кез-келген

әдіспен пайдалануға мүлкітік құқығы, яғни мұнда құқық иеленушісінің тек бір ғана мүмкіндігі көрсетілген – шығармашылық нәтижені жеке пайдалану. Оған қоса, мұнда өзге екі маңызды мүмкіндіктер орын алмаған – өзге тұлғаларға шығармашылықты пайдалануға рұқсат беру немесе тыйым салу (Авторлық құқық туралы Заңның 16-бабы 2 тармағы, ҚР Азаматтық кодексінің 978-бабының 2 тармағы).

Өнеркәсіптік меншік объектілерін пайдалану мен құқықтық қорғаумен байланысты туындайтын мүлкітік, жеке мүлкітік емес қатынастар ҚР Азаматтық кодекс және Патент Заңымен реттеледі. Бұл Заң ережелері қорғау құжаттарын уәкілетті орган берген өнеркәсіптік меншік объектілеріне, сондай-ақ Қазақстан Республикасы қатысатын халықаралық шарттар негізінде патенттер берілген өнеркәсіптік меншік объектілеріне қолданылады [4].

Өнеркәсіптік меншік объектілеріне келесілер жатады:

- өнертабыстар;
- пайдалы модельдер;
- өнеркәсіптік үлгілер.

Патент Заңының 7-бабының 1 тармақшасына сәйкес, өндіріс құрал-жабдықтары мен тұтыну заттарын, сондай-ақ олардың құрамдас бөліктерін (құрылғысын) конструкциялық орындау пайдалы модельдерге жатады.

Егер жаңа және өнеркәсіпте қолдануға болса, пайдалы модельге құқықтық қорғау беріледі.

Егер елеулі белгілерінің жиынтығы техника деңгейі туралы мәліметтерден белгісіз болса, пайдалы модель жаңа болып табылады.

Қазақстанның жаңа даму кезеңінде, отандық өндіріс пен тұтыну саласында жаңа техникалық шешімдерді сандық арттыру қажеттілігін ескерсек, шығармашылық қызметті ынталандыру мақсатында пайдалы модель объектілері ауқымын кеңейту мақсатты болып танылады, яғни тек өндіріс құрал-жабдықтары мен тұтыну заттарын емес, оған өнертабыстарды да жатқызу.

Пайдалы модель объектілері ретінде құрылғыларды, тәсілдерді, заттарды жатқызуға да болады.

Сонымен, интеллектуалдық меншік құқығы туралы заңнамаларды жетілдіру азаматтық ай-

налымда интеллектуалдық меншік объектілерін әрі қарай тиімді пайдалануды қамтамасыз етеді, ғылыми-техникалық зерттеулерді дамытуға септігін тигізеді.

Интеллектуалдық меншік құқық бұзушылықтары үшін азаматтық-құқықтық, қылмыстық, әкімшілік жауапкершіліктер көзделген.

Азаматтық-құқықтық жауапкершілік келесі даулар бойынша туындайды: шығармашылыққа авторлық (бірлескен авторлық) туралы, шығармашылыққа жеке мүлкітік емес құқықтарды бұзу туралы, авторлық шарттар бойынша даулар, патентке айрықша (мүлкітік) құқықты бұзу, селекциялық жетістіктерге құқықтарды бұзу және т.б.

Қылмыстық жауапкершілік келесі қылмыстар үшін туындайды: авторлық және (немесе) сабақтас құқықтарды бұзу (184 б.), өнертабыстарға, пайдалы модельдерге, өнеркәсіптік үлгілерге, селекциялық жетістіктерге немесе интегралдық микросхемалар топологияларына құқықтарды бұзу (184-1 б.), тауар таңбасын заңсыз пайдалану (199 б.).

Әкімшілік құқық бұзушылықтар келесі негіздер бойынша туындайды: өнертабыстарға, пайдалы модельдерге, өнеркәсіптік үлгілерге, селекциялық жетістіктерге, интегралдық микросхемалар топологияларына құқықтарды бұзу (128 б.), авторлық және (немесе) сабақтас құқықтарды бұзу (129 б.), бөтен тауар таңбасын, қызмет көрсету таңбасын, тауар шығарылған жердің атауын немесе фирмалық атауды заңсыз пайдалану (145 б.).

Сонымен, интеллектуалдық меншік құқығы жүйесінің тиімді әрекет етуі мемлекеттік органдар қызметінің басым бағытының бірі болуы тиіс және осы салада анық құрылған мемлекеттің ұлттық саясаты негізінде жүзеге асуы қажет.

Интеллектуалдық меншікті қорғау ұлттық қауіпсіздік мәселелері санатына еніп отыр, себебі мұнда мемлекеттің дүниежүзілік қауымдастықта түрткіленуі жайында, елімізде бөтеннің ойына, интеллектіне, тұлғасына құрметпен қарауға негізделген өркениетті азаматтық қоғам құру жайында сөз болып отыр. Осыған сәйкес еліміздің бәсекеге қабілеттігі негізделеді.

Әдебиеттер

- 1 «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан Республикасының Президенті – Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы, Астана қ., 2012 жылғы 14 желтоқсан.
- 2 Қазақстан Республикасының азаматтық кодексі (ерекше бөлім). Қазақстан Республикасының 1999 жылғы 1 шілдедегі N 409 Кодексі.
- 3 Авторлық құқық және сабақтас құқықтар туралы Қазақстан Республикасының 1996 жылғы 10 маусымдағы N 6-I Заңы.
- 4 Қазақстан Республикасының Патент Заңы. Қазақстан Республикасының 1999 жылғы 16 шілдедегі N 427 Заңы.

References

- 1 Message from the president of the Republic of Kazakhstan -Lidera Nation of Kazakhstan, 14 December 2012 year. Strategy «Kazakhstan-2050» new political course held state.
- 2 Civil Code of the Republic of Kazakhstan (Special Part) Code of the Republic of Kazakhstan of July 1, 1999 № 409.
- 3 The law of the Republic of Kazakhstan June 10, 1996 № 6-I «On Copyright and Related Rights».
- 4 Law of the Republic of Kazakhstan July 16, 1999 № 427-I «Patent Law of the Republic of Kazakhstan.»